

Artur Lis

Świadectwa kultury prawnej w Polsce do 1320 roku

Certificates of legal culture in Poland to 1320 years

1. „KRONIKA POLSKA”

GALLA ANONIMA

Kronika polska Galla Anonima cieszy się stałym zainteresowaniem kolejnych generacji uczonych¹. Wśród nich można wymienić: Stanisława Kętrzyńskiego², Tadeusza Wojciechowskiego³, Maxa Gumpłowicza⁴, Mariana Plezia⁵, Karola Male-

czyńskiego⁶, Danutę Borawską⁷, Tomasza Jasińskiego⁸, Gerarda Labudę⁹, Jarosława Wentę¹⁰, jak również Daniela Bagi¹¹ i Eduarda Mühle¹².

Dzieło Galla Anonima zawiera niezwykle bogaty materiał historyczny, który w pewnym stopniu może być podstawą poznania prawa i ustroju Polski od IX do początków XII

¹ Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, tłum. Roman Grodecki, oprac. Marian Plezia, wyd. IX, Wrocław 2008; *Anonima* tzw. *Galla kronika, czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. Karol Maleczyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, (dalej: MPH) series nova, t. II, Kraków 1952. Zob. *Gallus Anonymus and his chronicle in the context of twelfth-century historiography from the perspective of the latest research*, ed. K. Stopka, Kraków 2010.

² S. Kętrzyński, *Gall-Anonim i jego kronika*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego”: Polska Akademia Umiejętności” (dalej: RWH-F) 37(1899), s. 40-88.

³ T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, Kraków 1951, s. 253-260.

⁴ M. Gumpłowicz, *Zur Geschichte Polens im Mittelalter. Zwei kritische Untersuchungen über die Chronik des Balduin Gallus*, Innsbruck 1898, s. 130.

⁵ M. Plezia, *Kronika Galla na tle historiografii XII wieku*, RWH-F, seria II, 46 (1947), s. 1-2.

⁶ K. Maleczyński, *Wstęp, Anonima* tzw. *Galla kronika, czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. tenże, MPH, series nova, t. II, Kraków 1952.

⁷ D. Borawska, *Gallus Anonim czy Italus Anonim*, „Przegląd Historyczny” 56(1965), s. 111-119.

⁸ T. Jasiński, *O pochodzeniu Galla Anonima*, Kraków 2008; tenże, *Czy Gall Anonim to Monachus Littorensis?*, „Kwartalnik Historyczny” 112(2005), z. 3, s. 69-89; tenże, *Dalsze rozważania o włoskim pochodzeniu Galla Anonima*, [w:] *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75 rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 447-460.

⁹ G. Labuda, *Zamiana Galla Anonima, autora pierwszej Kroniki dziejów Polski, na Anonima-Wenecjanina*, „Studia Źródłoznawcze” 44(2006), s. 117-126.

¹⁰ J. Wenta, *Kronika* tzw. *Galla Anonima: historyczne (monastyczne i genealogiczne) oraz geograficzne konteksty powstania*, Toruń 2011.

¹¹ D. Bagi, *Królowie węgierscy w Kronice Galla Anonima*, RWH-F 108(2008), ss. 240.

¹² E. Mühle, *Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum. Neue forschungen zum so genannten Gallus Anonymus*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters” 65(2009), s. 459-496; tenże, *Władza i przestrzeń w Polsce wczesnopiastowskiej. O przestrzennym konstruowaniu władzy u Galla Anonima*, [w:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, red. W. Bukowski, T. Jurek, t. II, Kraków 2012, s. 831-847.

wieku¹³. Gall nie jest specjalnie zainteresowany zagadnieniami prawnymi i nie stwierdza wykorzystywania przez niego utworów prawnych. Dotyczy to również wykorzystania przez niego literatury antycznej. Niemniej jednak posiada on znajomość prawa zwyczajowego oraz elementarne wiadomości z prawa kościelnego. Opisując poszczególne postacie i wydarzenia odwołuje się on do kategorii prawa stanowionego i zwyczajowego. Szczególne znaczenie ma dla niego opisanie pewnych postaci i wydarzeń wzorcowych. Przykładem mogą legendy o powstaniu dynastii czy obraz idealnych rządów Bolesława Chrobrego. Problemy prawne wchodzi między innymi do opisów stosunków Polski ze Świętym Cesarstwem Rzymskim Narodu Niemieckiego. Przy pisaniu swego dzieła, jak podaje Teresa Michałowska, kronikarz korzystał z *Rocznika dawnego* (zwany też *Rocznikiem kapitulnym krakowskim*), z Pasji św. Wojciecha, z kalendarzy oraz ustnych przekazów tradycji dworskiej i rodowej dotyczącej dynastii Piastów¹⁴. Gall zachował chronologiczny układ opowiadania, ale dokonał selekcji zdarzeń, skupiając się wokół Bolesława Krzywoustego. Nakreślił również genealogię swojego głównego bohatera poczynając od protoplasty dynastii. Dzieje dynastyczne stanowią kanwę, na której rozwija Gall temat stosunków rodzinnych. W kreślonym przez niego obrazie dziejów dominuje perspektywa personalna i stąd zasadniczego znaczenia

nabierają stosunki między poszczególnymi pokoleniami panujących oraz elitą państwa. Gall Anonim był cudzoziemcem, nie wchodząc w szeroką dyskusję nad pochodzeniem kronikarza, wysoce prawdopodobnym jest, iż pewną część życia spędził w sąsiednich Węgrzech i dobrze był zorientowany w sytuacji Europy Środkowowschodniej. W Polsce znalazł informatorów przede wszystkim wśród episkopatu oraz rodu możnowładczego Awdańców z kanclerzem książęcym Michałem na czele.

2. „KRONIKA POLSKA” MISTRZA WINCENTEGO KADŁUBKA

W *Kronice polskiej* mistrza Wincentego można znaleźć świadectwa „europejskiej” uczoności oraz dowodów awansu kulturowego środowiska, z którego się wywodził¹⁵. Podstawową sprawą jest pytanie o miejsce studiów kronikarza. Przełomem w życiu intelektualnym średniowiecznej Europy stały się narodziny uniwersytetów. W XII wieku doszło do recepcji dorobku kultury greckiej i rzymskiej, co doprowadziło do istotnych przeobrażeń w życiu umysłowym Europy. W tym czasie powstały uniwersytety w Bolonii i Paryżu, tworzące europejskie centrum intelektualne. W pierwszym z wymienionych ośrodków obok prawa rzymskiego rozwijała się nauka prawa kanonicznego. Decydującą rolę odegrał tu zespół prawników zgromadzony wokół Gracjana, który stosując metodę dialektycz-

¹³ W. Sawicki, *Terminologia prawnicza kroniki Anonima-Galla w świetle instytucji obcych i rodzimych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” Sectio G, 17(1970), z. 1, s. 1-23; tenże, *Wpływ niektórych praw obcych na ustrój prawny państwa pierwszych Piastów (wiek XI-XII)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” Sectio G, 11(1964), z. 2, s. 29-62. T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 2003, s. 108-109.

¹⁴ Tamże, s. 108-109.

¹⁵ Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, wyd. B.Kürbis, wyd. IV, Wrocław 2008; *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska*, wyd., komentarz i wstęp M.Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. 11, Kraków 1994.

ną opracował zbiór praw zatytułowany *Concordantia discordantium canonum*. Z kolei centrum filozoficzne i teologiczne ówczesnej Europy stanowił uniwersytet w Paryżu. Przełomową rolę w rozwoju średniowiecznej nauki odegrał tu Piotr Abelard, a następnie Piotr Lombard. Bez wątpienia Paryż nie ustępował Bolonii w dynamice kształtowania się korporacji uniwersyteckiej w zakresie prawa aż do 1219 roku, kiedy bullą *Super specula* papież Honoriusz III zakazał w tym ośrodku nauczania prawa rzymskiego¹⁶.

Pierwszym pytaniem, jakie należy postawić, to czy Wincenty w ogóle studiował za granicą, a jeśli tak, to czy studiował na którymś z dwóch pierwszych uniwersytetów średniowiecznych - w Bolonii lub Paryżu¹⁷? Określenie „magister” przy jego imieniu mogło oznaczać tytuł naukowy uzyskany na jednej z tych uczelni, mogło dotyczyć również urzędu scholastyka - kierownika szkoły przy kapitule katedralnej czy kolegiackiej. Rainer Herkenrath w swoich badaniach nad tytułem „magistra” dowodził, że w większości przypadków tytuł ten wiązał się z posiadaniem katedralnej bądź kolegiackiej scholasterii, czyli z funkcją nauczyciela¹⁸. Uczony ten zaznaczył, iż po jej opuszczeniu tytuł

„magistra” używany był w dalszym ciągu głównie przez pracowników kancelarii. Z kolei, jak zauważył Krzysztof Stopka, w Polsce najstarsi znani scholastycy katedralni określani byli wyłącznie terminem „magister”. Beneficjum związane z tym oficjum nazywano „magistratus” lub „magisterium”¹⁹. Z kolei Roman Grodecki zaznaczył, iż tytuł magistra dodany do imienia kronikarza, jednocześnie z godnością biskupa, był jego tytułem naukowym²⁰. Wspomniał, że nie należy sugerować się tym, czy tytuł mistrza występuje przed czy po imieniu, ponieważ ówczesna praktyka nie była pod tym względem konsekwentna²¹.

Materiał źródłowy nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy termin „magister” był tytułem naukowym, czy nazwą nauczyciela w szkole. W Polsce XII wieku tytuł ten najczęściej uzyskiwano przez otrzymanie scholasterii, przy czym stanowiska te uzyskiwały osoby o wysokim wykształceniu²². Kwestią sporną pozostaje również lokalizacja uniwersytetu, kierunek, z którym łączył się tytuł magisterski kronikarza, a także czas studiów. Podstawową pracą, która podejmuje zagadnienie studiów Wincentego, jest wydane pośmiertnie *Studium o Kadłub-*

¹⁶ Zob.: R.W. Southern, *Scholastic Humanism and the Unification of Europe*, Oxford 1995-2001; J. Marenbon, *Humanism, scholasticism, and the School of Chartres*, „International Journal of the Classical Tradition”, 6(2000), s. 569-577; S. C. Ferruolo, *The Origins of the University: The Schools of Paris and their Critics, 1100-1215*, Stanford 1985; O. Pedersen, *The First Universities*, Cambridge 1997; *Universities in the Middle Ages*, red. H. De Ridder-Symoens (A History of the University in Europe, red. w Rüegg, t. I, Cambridge 1992); *Learning Institutionalized: Teaching in the Medieval University*, red. J. van Engen, Notre Dame 2000; A. Winroth, *The Making of Gratian's Decretum*, Cambridge 2000; J. Bumke, *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*, przeł. T. Dunlap, Berkeley-Los Angeles 1991.

¹⁷ B. Kürbis, *Wstęp*, s. XXIII-XXV, [w:] Mistrz Wincenty, *Kronika polska*.

¹⁸ R. M. Herkenrath, *Studien zum Magisteriel in der frühen Stauferzeit*, „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung” 88(1980), s. 3.

¹⁹ K. Stopka, *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków 1994, s. 37 [Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności, t. 76].

²⁰ R. Grodecki, *Mistrz Wincenty Kadłubek*, odbitka s. 12.

²¹ Tamże, s. 15.

²² K. Stopka, *Szkoły katedralne*, s. 44-45.

ku Oswalda Balzera²³. Należy więc prześledzić, idąc za lwowskim uczonym, toczącą się w historiografii dyskusję.

Pobieranie nauk przez Wincentego w szkołach niższego typu niż uniwersytety czy uczelnie typu szkoły katedralnej z Chartres, z sugestią uczelni krajowej, w pierwszym rzędzie szkoły katedralnej w Krakowie, to poglądy Jana Sulowskiego²⁴ oraz Zenona Kałuży²⁵. Opinia Sulowskiego została w zasadzie odrzucona. Sprowokowała ona jednak wzbogacenie kwestionariusza i rozbudowę interdyscyplinarnego warsztatu badań nad formacją intelektualną Wincentego. Zenon Kałuża dystansując się od tezy o studiach zagranicznych Wincentego opierał się na zupełnie innych przesłankach. Punktem wyjścia jest tu niemożność powiązania zbiorów, spotykanych u pisarza zapożyczeń tekstowych, z wyodrębnionymi grupami autorów charakterystycznych dla określonych zachodnich ośrodków szkolno-naukowych. Wchodzi także w grę tylko pośrednie korzystanie przez Kadłubka z ważnych dzieł. W tej sytuacji na pierwszy plan wysuwa się problem rangi szkół miejscowych, które mogły nie tylko stworzyć kronikarzowi jego warsztat pracy, ale też

- czego autor jasno nie dopowiedział - dać mu wystarczające wykształcenie do podjęcia i kontynuacji dzieła²⁶.

Kolejny pogląd to powiązanie formacji intelektualnej przejawionej w kronice z wiedzą zdobytą podczas pobytu w klasztorze jędrzejowskim. Opinia ta zawiesza rozważania na temat wcześniejszych etapów wykształcenia Wincentego, odnosi się jednak z wyraźnym sceptycyzmem do odczytywanych w dziele świadectw studiów zagranicznych, zwłaszcza we Francji. Tego zdania była Danuta Borawska w pracy pt. *Mistrz Wincenty w nowym wydaniu i opracowaniu. W stronę cystersów i św. Bernarda z Clairvaux*²⁷. W kwestii studiów zagranicznych Wincentego atrakcyjną dla szeregu uczonych hipotezę postawił Stanisław Kętrzyński²⁸. Zwrócił on mianowicie uwagę na nazwanie Wisły - Wandalusem, a Polaków Wandalami u Wincentego i u Gerwazego z Tilbury (w dziele *Otia imperialia*)²⁹. Stąd wysunął uczony przypuszczenie o spotkaniu Wincentego z uczonym angielskim Gerwazym w Bolonii w 1183 roku³⁰ podczas swoich studiów. Gerwazy z Tilbury studiował prawo rzymskie i kanoniczne w Bolonii, uzyskał tytuł magistra i tam prowadził

²³ O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, cz. 1, s. 5-161. Zob. tegoż, *Magisteriat w Polsce do połowy XIII wieku i kwestia magisteriatu Kadłubka*, „Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 4(1924), s. 69-74.

²⁴ J. Sulowski, *Elementy filozofii XII wieku w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 19 - 21.

²⁵ Z. Kałuża, *Kadłubka historia mówiona i historia pisana („Kronika” i I-2, i 9 i II 1-2)*, „Przegląd Tomistyczny” 12(2006), s. 61-120; tenże, „*Sapientis verbum*” *Alcune reminiscenze filosofico-letterarie nella „Chronica Polonorum” di Vincenzo Kadłubek*, „Archivio Storico Italiano”, A. 164, N. 607 – disp. I (Gennaio-marzo), 2006, s. 3-35; tenże, *Greckie interludia w trzeciej księdze „Kroniki” Kadłubka*, [w:] *Z dziejów filozoficznej refleksji nad człowiekiem. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jana Czerkawskiego (1939-2007)*, red. P. Gutowski, P. Gut, Lublin 2007, s. 89-132.

²⁶ Tamże, s. 103-104.

²⁷ D. Borawska, *Mistrz Wincenty w nowym wydaniu i opracowaniu. W stronę cystersów i św. Bernarda z Clairvaux*, „Przegląd Historyczny” 68(1977), s. 341-366.

²⁸ S. Kętrzyński, *Ze studiów nad Gerwazym z Tilbury*, RWH-F 46(1903); tenże, *Kadłubek Wincenty*, [w:] *Wielka encyklopedia ilustrowana*, t. 33, Warszawa 1903, s. 334-337.

²⁹ S. Kętrzyński, *Ze studiów nad Gerwazym z Tilbury*, s. 152-189.

³⁰ Tamże; zob. J. Strzelczyk, *Gerwazy z Tilbury. Studium z dziejów uczoneści geograficznej w średniowieczu*, Wrocław 1970, s. 38-39.

później wykłady³¹. Stąd hipoteza o domniemanym spotkaniu Gerwazego z Wincentym w Bolonii³².

Z kolei solidne erudycyjne podstawy dla tezy o studiach Wincentego we Francji położył we wspomnianym już dziele Oswald Balzer³³. Ten wybitny historyk prawa, poszukujący w dziele Kadłubka także świadectw wiedzy i kultury prawnej, powiązał formację prawniczą kronikarza właśnie ze studiami w Paryżu końca XII wieku. Poglądy lwowskiego uczonego przyjął historyk prawa Adam Vetulani, rozpatrując erudycję prawniczą naszego kronikarza³⁴. Wielodyscyplinarne studia zagraniczne we Francji i Italii, to pogląd głoszony między innymi przez Jadwigę Stabińską³⁵, Klemensa

Świżka³⁶ oraz Krzysztofa Ożoga³⁷. Spośród wyżej wymienionej grupy uczonych funkcjonuje popularny pogląd o studiach Wincentego zarówno we Francji, jak i w Italii³⁸.

W tym miejscu pracy należy zająć się znajomością w *Kronice polskiej* Wincentego Kadłubka prawa rzymskiego i kanonicznego. Powodem szerszego potraktowania erudycji prawnej kronikarza jest ogromna waga tych dociekań pozwalająca nazwać Wincentego ojcem prawa w Polsce³⁹. Jednym z erudycyjnych wywodów prawnych kronikarza jest mowa obronna brata Bolesława Krzywoustego – Zbigniewa⁴⁰.

W średniowiecznej Polsce znajomość prawa rzymskiego napływała od przybyłych du-

³¹ Por. M. Rothmann, *Totius orbis descriptio. Die „Otia Imperilaiia“ des Gervasius von Tilbury: Eine höfische Enzyklopädie und die scientia naturalis*, [w:] *Die Enzyklopädie im Wandel vom Hochmittelalter bis zur frühen Neuzeit*, hrsg. v. Ch. Meier (Münstersche Mittelalter-Schriften, 78), München 2002, s. 189-224; H. Zimmermann, *Die „Otia Imperialia“ des Gervasius von Tilbury, Praefatio, und Decisio 1, cap. 1-9. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar*, „Mediaevistik“ 15, 2002 (2004), s. 51-183.

³² S. Kętrzyński, *Ze studiów nad Gerwazym z Tilbury*, s. 167, 174.

³³ O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, cz. 1-2; tenże, *Magisteriat w Polsce*, s. 69-74.

³⁴ A. Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 35-45; szerzej: tenże, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976.

³⁵ J. Stabińska, *Mistrz Wincenty*, Kraków 1973, s. 21-28.

³⁶ K. Świżek, *Błogosławiony Wincenty Kadłubek. Życie – kult – modlitwy*, Jędrzejów 1999, s. 17-19.

³⁷ K. Ożóg, *Krąg kapituły katedralnej krakowskiej jako środowisko kultury umysłowej do końca XV wieku (stan badań i zarys problematyki badawczej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 77(1985), s. 8-20; tenże, *Formacja intelektualna biskupów krakowskich w średniowieczu*, [w:] *Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. K. Baczkowski i n., Kraków 1995, s. 159-177; tenże, *Środowisko katedralne krakowskie w dobie kanonizacji św. Stanisława*, [w:] *Święty Stanisław w życiu Kościoła w Polsce. 750-lecie kanonizacji*, red. A.A. Napiórkowski, Kraków-Skałka 2003, s. 61-80.

³⁸ *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska*, wyd., komentarz i wstęp M. Plezia, s. VII; tak też K. Ożóg, *Formacja intelektualna biskupów*, s.164. Postać zasłużonego biskupa Iwona Odrowąza nadal oczekuje na krytyczną biografię. Zob. *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. IV *Małopolska (Województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie)*, z. 1: *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku*, Wrocław 1990, nr 1195, s. 266; S. Kutrzeba, *List generała premonstratensów Gerwazego do Iwona Odrowąza z roku 1218*, „Kwartalnik Historyczny” 16(1902), s. 587-588; R. Grodecki, *Iwo (Iwan lub Jan) Odrowąz (ur. Między 1170 a 1180, zm. 1229)*, [w:] PSB, t. X, Wrocław 1962–1964, s. 187-192; J. Tazbirowia, *Rola polityczna Iwona Odrowąza*, „Przegląd Historyczny” 57(1966), z. 2, s. 199–211; Z. Kozłowska-Budkowa, *Rezygnacje biskupów krakowskich Wincentego i Iwona. Na marginesie artykułu: „Dlaczego Kadłubek zrezygnował z biskupstwa”*, „Prace Historyczne” t. 1, *Katolicki ośrodek wydawniczy Veritas*, Londyn 1967, s. 137–147, „Nasza Przyszłość” 33(1970), s. 35-44; B. Śliwiński, *Krąg krewniaczy biskupa*, s. 49–71; A. Paner, *Studia czy dyplomacja? Włoska podróż Iwona Odrowąza*, [w:] *Władcy, mnisi, rycerze*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 1996, s. 113-123 (Gdańskie studia z dziejów średniowiecza); Cz. Deptuła, *Iwon Odrowąz biskup ur. Między 1170 – 80 w Końskich, zm. 20 VI lub 21 VIII 1229 w Borgo k. Modeny, syn Saula (Szawła) Odrowąza*, [w:] EK, t. 7, kol. 579-580; K. R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 53–58.

³⁹ A. Lis, *Mistrz Wincenty Kadłubek – ojciec prawa w Polsce? (The master Wincenty Kadłubek – the father of law in Poland?)*, [w:] *Prawo w Europie średniowiecznej i nowożytnej*, red. A. Lis, Lublin 2011, s. 91-117.

⁴⁰ *Mistrz Wincenty, Kronika polska*, ks. II, rozdz. 21, s. 80; „Beati quorum remisse sunt iniquitates! Dixi: confitebor et tu remisisti. Dic tu, homo, iniquitates tuas, ut Justificeris. Vis abolere nephas, aperi scelus, indice, fuscipe, Exuit a culpa lacrimosa professio culpe. Culpa sepulta reum prodit, rea prodita soluit, clausa cutis uirus nutrit, aperta fugat” za: *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska*, wyd., komentarz i wstęp M. Plezia..., *Liber secundus* 21, s. 60.

chownych już od przyjęcia chrześcijaństwa⁴¹. Jak zauważył Adam Vetulani, prawo rzymskie było znane nie tylko osobom je studiującym, ale także scholarom poznającym prawo kanoniczne i magistrów sztuk wyzwolonych⁴². Zagadnienie to posiada bogatą literaturę, by wymienić prace: Jana Nepomucena Janowskiego⁴³, Heinricha Zeissberga⁴⁴, Emila Seckela⁴⁵, Lesława Pauliego⁴⁶, Oswalda Balzera⁴⁷, Adama Vetulaniego⁴⁸, Janusza Sondla⁴⁹ oraz Antoniego Dębińskiego⁵⁰.

Wincenty w trakcie swojej pracy posługiwał się na bieżąco tekstem *Kodyfikacji Justy-*

niańskiej. W przeciwnym bowiem razie nie można by wyjaśnić, w jaki sposób potrafił przytoczyć w sposób dosłowny tak wielką ilość fragmentów tego źródła⁵¹. Zapewne nie mógł znaleźć go na miejscu w Polsce i to potwierdza jego zagraniczne studia. Być może przywiezienie pierwszego egzemplarza zbiorów justyniańskich do kraju również było jego zasługą. Na podstawie tekstu *Kroniki polskiej* można stwierdzić, że myśli formułował pod wpływem prawa rzymskiego. Jak zauważył Janusz Sondał, nawet gdy nie da się bezpośrednio określić filiacji jego tekstu, to zwraca

⁴¹ Zob. A. Vetulani, *Z badań nad kulturą*, s. 116-117; tenże, *Opory wobec prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, „Analecta Cracoviensia” 1(1969), s. 375; J. Sondał, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Kraków 1978, s. 8 i n; tenże, *O roli prawa rzymskiego w dawnej Polsce (uwagi ogólne)*, „Acta Universitatis Lodzianensis” Folia Iuridica 21(1986), s. 53 i nn.

⁴² „Nie dziwota tedy, że dwie najwybitniejsze indywidualności z przełomu XII i XIII w., dwaj przyszli biskupi, pierwsi w Krakowie wybrani na swą stolicę drogą wywalczoną przez papieństwo w ciągu XII w. wolnej elekcji przez kapituły katedralne, Wincenty Kadłubek i Iwo Odrowąż, we Francji, głośnym podówczas Paryżu czerpali wiedzę w zakresie sztuk wyzwolonych i prawa. Obaj, żądni wiedzy, przywieźli ze swych studiów nie tylko wysokie osobiste wykształcenie, ale również i rękopisy zawierające pomniki zarówno prawa, jak i ówczesnej literatury teologicznej i filozoficznej. O bogatej bibliotece, którą dysponował Kadłubek, wnosić możemy jedynie z tekstu jego Kroniki. Pisana z pewnością w kraju, zawiera szereg cytatów i parafraz z licznych dzieł, które musiał mieć pod ręką w swym warsztacie pracy” Za: A. Vetulani, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. P. Kałwa, M. Rechowicz, Lublin 1969, s. 391-421.

⁴³ J. N. Janowski, *Investigetur omnes sententiae et loci iuris Romani, quotquot in Cadlubkone occurrant et indicentur fonte eorum*, Varsoviae 1827.

⁴⁴ H. Zeissberg, *Vincentius Kadlubek, Bisehof von Krakau (1208 – 1218; zm. 1223) und seine Chronik Polens*, „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen”, 42, Wein 1869; tenże, *Dziejopisarstwo polskie wieków średnich*, t. I, Warszawa 1977, s. 66-105.

⁴⁵ E. Seckel, *Vincentius Kadlubek*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” 76(1959), s. 378-395.

⁴⁶ L. Pauli, *Randbeme* „Rocznik Krakowski” ungen zur Abhandlung Emil Seckels über Vincentius Kadlubek, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” 76(1959), s. 396-431.

⁴⁷ O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, cz. 1, s. 534-544.

⁴⁸ A. Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 35-45; tenże, *Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego i prawa rzymskiego do piastowskiej Polski*, [w:] tegoż, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 95-128; tenże, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, [w:] *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, cz. 1: *Kościół. Początki i zarys rozwoju*, red. M. Rechowicz i in., Lublin 1969, s. 391-417. Zob. J. Baszkiewicz, *Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia*, [w:] *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Historia kultury średniowiecznej Polski*, Warszawa 1963, s. 81-82.

⁴⁹ J. Sondał, *Wincenty zw. Kadłubkiem jako apologeta prawa rzymskiego*, [w:] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrowka, W. Wojtowicz, Warszawa 2009, s. 91-109; tenże, *W sprawie prawa rzymskiego w „Kronice Polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, „Kwartalnik Historyczny” 85(1978), z. 1, s. 95-105; tenże, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Warszawa-Kraków 1978.

⁵⁰ A. Dębiński, *Papieństwo a nauka prawa rzymskiego w XII-XIII wieku*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 49-63; tenże, *Prawo rzymskie a kultura prawna w Polsce*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, red. T. Guz, J. Gluchowski, M. Pałubska, Warszawa 2009, s. 39-54; tenże, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2007.

⁵¹ Oprócz *Kodyfikacji Justyniańskiej* kronikarz znał również *Epitome Iuliani* oraz zbiór *Novel justyniańskich*, a także twórczość glosatorów. Problematykę natomiast jest wykorzystanie przez niego *Kodeksu Teodozjańskiego*. Za: J. Sondał, *Rola „Kroniki” Wincentego zwanego Kadłubkiem w upowszechnianiu prawa rzymskiego w średniowiecznej Polsce*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 11(2011), z. 1, s. 56.

uwagę ogromna ilość pojęć i zwrotów typowo rzymskich⁵². Źródła prawa rzymskiego wywarły niebagatelny wpływ na treść *Kroniki polskiej* Wincentego Kadłubka. Narrację kronikarską opiera on na cytatach z *Kodyfikacji Justyniańskiej* lub z użyciem sformułowań i terminów wprost z niej przejętych. Należy podkreślić, że z powodu popularności dzieła Wincentego i rosnącej liczby jego rękopisów, wywarło ono wpływ na stosowaną terminologię prawną.

Adam Vetulani podkreślił, że Kadłubek widział również wyższość prawa rzymskiego nad zwyczajowym prawem polskim⁵³. Kronikarz nie odrzucał niepisanego prawa opartego na tradycji i zwyczaju. Dążył do komplementarności prawa, wykorzystując antyczne prawo tam, gdzie mogłoby być stosowane, ale nie domagał się, aby prawo polskie zastąpić jego normami. Wincenty poprzez swoją kronikę próbował torować drogę przenikaniu prawa rzymskiego do Polski piastowskiej. Należy zasygnalizować tylko w tym miejscu, że Kadłubek prawdopodobnie zdawał sobie sprawę z politycznych uwarunkowań głoszących zwierzchnictwo cesarza nad ziemiami objętymi recepcją prawa

rzymskiego. Było to powodem wprowadzenia dziejów bajecznych i mitu imperialnego Polaków podkreślając w ten sposób narodową suwerenność i przyjmując normy prawa rzymskiego. Warto odwołać się do wcześniej wspomnianych spostrzeżeń Balzera co do francuskiej proveniencji studiów mistrza Wincentego. Papież Honoriusz III w bulli *Super specula* ogłoszonej w 1219 roku w Viterbo zakazał studium prawa rzymskiego w Paryżu, niemniej jednak Wincenty ukończył już wówczas studia. Miało to miejsce przed 1189 rokiem, o czym świadczy tzw. dokument opatowski, gdzie świadczy jako magister Wincenty⁵⁴.

Drugim nurtem prawa, mającego w średniowiecznej Europie powszechny charakter, było prawo kanoniczne⁵⁵. Zagadnienia poświęcone prawu kanonicznemu zostały omówione przez Jana Baszkiewicza⁵⁶, Adama Vetulaniego⁵⁷, Janusza Sondla⁵⁸ oraz przez Antoniego Dębińskiego⁵⁹. Wincenty w dialogu świętego Wojciecha z Bolesławem Chrobrym wkłada w usta świętego naukę dotyczącą wyższości prawa kanonicznego nad świeckim⁶⁰. Wincenty podkreśla, iż monarcha, któ-

⁵² Za: J. Sondel, *Wincenty zw. Kadłubkiem jako apologeta...*, s. 91-109; tenże, *W sprawie prawa rzymskiego*, s. 95-105; tenże, *Ze studiów nad prawem rzymskim...*, s. 5-63.

⁵³ A. Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie...*, s. 35-45. Zob. B. Kürbis, *Jak Mistrz Wincenty pisał historię Polski...*, s. 59-78.

⁵⁴ A. Dębiński, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2008, s. 97.

⁵⁵ O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, cz. 1, s. 534, 542-544; B. Kürbis, *Wstęp*, s. XCII. Zob. J. Skomiał, *Z problematyki własności w „Kronice polskiej” Wincentego zwanego Kadłubka (ok. 1150-1223)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 56(2004), z. 1, s. 177-183.

⁵⁶ J. Baszkiewicz, *Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia*, [w:] *Historia kultury średniowiecznej w Polsce. IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Warszawie 13-15 września 1963. Referaty*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1963, s. 80-99.

⁵⁷ A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976.

⁵⁸ J. Sondel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Kraków 1978.

⁵⁹ A. Dębiński, *Kościół i prawo...*, s. 97; tenże, *Papiestwo a nauka prawa rzymskiego w XII-XIII wieku*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 49-63.

⁶⁰ A. Mistrz Wincenty, *Kronika polska*, ks. II, rozdz. 10, s. 51-52; „Quem sanctus ad plurima paucis informat: Digna, inquit, uox est maiestate regnantis, legibus alligatum principem se profiteri. Adeo de auctoritate iuris principum pendet auctoritas. Ius uero diuinum humano preiudicat. Lex namque Domini irreprehensibilis, lex immaculata, conuertens animas. Omnium ergo, fili, que agis, e diuine speculo iustitie formam mutuare. Nam re uera omni maius est imperio legibus ecclesie omnem submittere principatum” za: *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska*, wyd., komentarz i wstęp M. Plezia..., *Liber secundus* 10, s. 38-39.

ry jest powołany do pełnienia funkcji ustawodawczych, sam jest związany tym prawem⁶¹. Trudno jednoznacznie stwierdzić, co miało wpływ na jego poglądy. W swoim dziele częściej cytował prawo rzymskie niż kanoniczne. Twierdzenie o wyższości prawa kanonicznego mogło wynikać z faktu, iż sam był osobą duchowną – biskupem krakowskim⁶².

Przechodząc teraz do elementów prawa zwyczajowego w *Kronice polskiej* Wincentego należy zauważyć, iż stosunki prawne średniowiecza niemal w całości kształtowane były przez zwyczaj. Wymiar sprawiedliwości musiał zatem posługiwać się przede wszystkim niepisanymi, ukształtowanymi w drodze praktyki normami prawa. Zarejestrowane były one w ludzkiej pamięci, oczywiście przede wszystkim sędziów, ale także i innych, kontaktujących się z wymiarem sprawiedliwości osób. Porządek prawny, podobnie jak państwo polskie, ukształtował się na drodze ewolucyjnej⁶³.

3. „NAJSTARSZY ZWÓD PRAWA POLSKIEGO” TZW. „KSIĘGA ELBLĄSKA”

Księga elbląska, czyli *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, jest spisem prywatnym dokonany przez nieznanego pisarza w języku nie-

mieckim na potrzeby zakonu krzyżackiego, pod którego władzą mieszkała ludność polska⁶⁴. Zasada osobowości prawa przestrzegana przez krzyżacki wymiar sprawiedliwości gwarantowała Polakom stosowanie w praktyce własnego prawa zwyczajowego. Treść księgi zawiera normy prawne dotyczące organizacji sądów oraz procedury sądowej. Generalnie rzecz ujmując spis zawiera instytucje prawne będące w użyciu dużo wcześniej, niż miało miejsce spisanie dzieła. W wielu wypadkach było ono już archaiczne: pojedynek sądowy, ordalia z udziałem duchowieństwa (zakazane w 1215 roku na Soborze Laterańskim IV), przysięga oczyszczająca. Dużo miejsca autor poświęcił prawu karnemu (art. 7-19, art. 26), w szczególności określając kary w przypadku zabójstwa, zranienia, rabunków, gwałtu, kradzieży⁶⁵. *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego* to niezastąpione źródło do poznania wczesnośredniowiecznych stosunków prywatnoprawnych. W dalszej części omówione zostaną szczegółowo takie zagadnienia, jak spadkobranie, status wdowy, zasady współżycia sąsiedzkiego, zbiegostwo chłopów oraz w szczególności prawo książęce.

Adam Vetulani podsumowując swoje badania nad „Księgą elbląską” stwierdził:

⁶¹ A. Nowacki, *Poglądy prawno-polityczne w „Kronice” mistrza Wincentego*, [w:] *Mente et litteris*, Poznań 1984, s. 130.
⁶² Jak słusznie zauważa Czesław Deptuła, obecne badania nad *Kroniką* Wincentego Kadłubka określają dzieło jako: „1) europejskiej miary pomnik tzw. *renesansu XII wieku*; 2) syntezę dokonanej w Polsce recepcji osiągnięć i prądów tegoż renesansu, recepcji twórczej, która służyła aktualnym potrzebom kraju i jego ambicji samookreślenia się we wspólnocie państw i ludów cywilizacji zachodniej”. Za: Cz. Deptuła, *Nad zagadką mistrza Wincentego*, s. 368-384, cyt., s. 371. Por. Z. Kałuża, *Kadłubka historia mówiona*; z powyższym artykułem polemizował E. Skibiński, *Idempnitas est mater societatis. Kilka uwag o konstrukcji Kroniki Polskiej mistrza Wincentego (Na marginesie pracy profesora Zenona Kałuży)*, „Cistercium Mater Nostra” 2(2008), s. 65-75; w tym samym zbiorze studiów replikował Z. Kałuża, *Odpowiedź na „Uwagi” doktora Edwarda Skibińskiego*, tamże, s. 327-330; następne publikacje to Z. Kałuża, *Greckie interludia w trzeciej księdze Kroniki Kadłubka*, s. 89-131; Z. Kałuża, D. Calma, *Wokół Wilhelma z Conches i Bernarda z Clairvaux. o trudnych do ustalenia związkach Kroniki Wincentyńskiej z pisarstwem XII-wiecznym*, „Cistercium Mater Nostra” 2(2008), s. 75-99 oraz Z. Kałuża, D. Calma, *O filozoficznych lekturach mistrza Wincentego*, [w:] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrowska, W. Wojtowicz, Warszawa 2009, s. 231-278.
⁶³ S. Grodziski, *z dzieł staropolskiej kultury prawnej*, Kraków 2004, s. 18.
⁶⁴ *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, wyd. i oprac. Józef Matuszewski, Jacek Matuszewski, Łódź 1995.
⁶⁵ W. Uruszcak, *Historia państwa i prawa polskiego*. Tom I: (966-1795), Warszawa 2010, s. 72.

„w pomniku naszym, znanym niestety tylko w fragmencie i w lichym odpisie, znajdujemy przejaw polskiej kultury prawniczej z drugiej połowy wieku XIII. Wyszedł on spod pióra wybitnego dostojnika Kościoła polskiego, jak tego dowodzi wzmianka zaczerpnięta z ważnego aktu państwowego. Zwód nasz sporządził jako pouczenie dla niemieckiego odbiorcy. Przypuszczam, że omawiany pomnik odzwierciedla stosunki społeczno-polityczne i prawne na Śląsku. Prawdopodobnie napisany został przez lub pod wpływem wybitnego prawnika polskiego, prałata i kanonika kilku kapituł katedralnych, między innymi i bamberskiej, Jakuba ze Skaryszewa na prośbę udającego się do Prus biskupa pomocniczego bamberskiego Henryka von Strittberg, który mocą prowizji papieża Innocentego IV został ostatecznie biskupem ordynariuszem diecezji sambijskiej”⁶⁶.

4. „KSIĘGA ZAŁOŻENIA KLASZTORU NAJŚWIĘTSZEJ PANNY MARII W HENRYKOWIE” TZW. „KSIĘGA HENRYKOWSKA”

Księga henrykowska jest rodzajem kroniki, dziełem narracyjnym opisującym zaistnienie wydarzenia⁶⁷. Jest źródłem poznania dawnego prawa Polski piastowskiej. Zachowała się jako dzieło podzielone na dwie księgi oraz dodatek, będący najstarszym katalogiem biskupów wrocławskich. Nie jest ona spisem

prawa, lecz daje opis jego funkcjonowania, oprócz dokładnego przedstawienia rozwoju majątku klasztornego przekazuje, bowiem informacje o ówczesnym prawie do ziemi poszczególnych grup jej dzierżycieli oraz opisuje losy wsi, żrebow, lasów, łanów i ludzi z nimi związanych⁶⁸. Generalnie księga ma układ chronologiczny, nierzadko modyfikowany w sposób rzeczowy. Dzieło to jest źródłem wiadomości o tzw. prawie bliższości oraz pozwala wyjaśnić różnice pomiędzy patrimonium a ziemią uzyskaną drogą kupna czy nadania. Źródła, na jakich oparł się opat Piotr, jak i jego kontynuator w księdze II, to informacje pochodzące z autopsji, od naocznych świadków lub osób dobrze poinformowanych. Ważnym rodzajem źródeł wykorzystanych przez autora są dokumenty znajdujące się w klasztornej archiwum⁶⁹. W narracji dzieła występują książęta śląscy, wrocławscy, urzędnicy książęcy, dworzanie, biskupi, opaci klasztoru henrykowskiego, rycerze, duchowni, chłopci oraz mężczyźni, kobiety, dzieci⁷⁰.

Księga Założenia Klasztoru Najświętszej Panny Marii w Henrykowie nie jest zbiorem prawa zwyczajowego. Niemniej jednak jako źródło poznania prawa z przełomu XIII i XIV wieku jest świadectwem regulowania stosunków społecznych i gospodarczych⁷¹. Dzieło to stanowi źródło prawa prywatnego, pozwalające na prześledzenie procesu powstawania i rozwoju polskiego prawa cywilnego⁷². Za-

⁶⁶ A. Vetulani, *Prawo Polaków. Niemiecki spis polskiego prawa zwyczajowego z XIII wieku*, [w:] tegoż, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 129-161, cyt., s. 161.

⁶⁷ *Księga henrykowska*, wyd. R. Grodecki, Poznań-Wrocław 1949.

⁶⁸ J. Matuszewski, *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne: zdanie henrykowskie i jego tło historyczne*, Wrocław-Lódź 1981, s. 79-80.

⁶⁹ W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa*, s. 73.

⁷⁰ Tenże, *Władza książęca, wiece sądowe i prawo własności na Śląsku w XIII w. w świetle Księgi henrykowskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 14(2002), z. 1, s. 85.

⁷¹ Tenże, *Historia państwa i prawa*, s. 73.

⁷² Tenże, *Władza książęca, wiece sądowe i prawo własności...*, s. 91.

wiera informacje na temat sprzedaży, zamiany, darowizny między żyjącymi i na wypadek śmierci, testamentu oraz zastawu⁷³. Na rozwój prawa cywilnego wywierała wpływ wola panującego oraz samych zainteresowanych. *Księga henrykowska* jest świadectwem, że w Polsce piastowskiej na drodze prawa można było bronić swoich interesów⁷⁴.

Księga zawiera istotne informacje z zakresu polskiego prawa średniowiecznego⁷⁵. Jak zaznaczają Józef Mitkowski⁷⁶, Stanisław Rospond⁷⁷ oraz Jerzy Falenciak⁷⁸, jest to dzieło o wartości nieocenionej. Z kolei Władysław Semkowicz zaliczył ją do najcenniejszych średniowiecznych źródeł historycznych, zwłaszcza dla dziejów wewnętrznych⁷⁹. Józef Matuszewski pisze: „nie dziwimy się więc, że mając cel zasadniczy swej pracy na względzie – opis prawnego życia klasztornego – nie oparł się niejednokrotnie pokusie poczynienia pewnych marginalnych uwag, które odbiegają od zasadniczego tematu. Ponosi go po prostu żyłka pamiętnikarza: dla ubarwienia opowiadania notuje pewne ciekawostki, które go żywo obchodziły. Czy mógł nie poddać w jakich okolicznościach szczególnych doszło do założenia klasztoru, kiedy dokonał się uroczysty akt fundacji, przy czym poświęcone zostały dwa ołtarze? Czy mógł nie pomieścić choćby wzmianki o najeździe tatarskim, skoro mnisi musieli z Henrykowa uchodzić, a klasztor został cał-

kowicie *combustum et devastatum claustrum quasi deletum*. Ale i moc innych szczegółów: o ostatniej woli notariusza Konrada i odwołaniu przezeń darowizny na łożu śmierci, o nadaniu klasztorowi przez księcia dwóch cieśli po najeździe pogan, o uwięzieniu Bolesława Rogatki przez jego brata, Henryka, o przykrościach (*offensae*), jakich klasztor doznał od Henryka III z powodu wdarcia się w przesiekę, o biedzie klasztoru i bogactwie Mikołaja oraz o jego potędze; o tym, jak tenże notariusz zbierał kaduki, jak eliminował potomków Kołacza, zbiedniałych wskutek rozrodzenia się (*postquam prefatus rusticus Colacs longa posteritatis successione magis magisque decrevit*), o turnieju rycerskim, a w trosce o moralność mnichów o gorszących tańcach Niemek, o gwałtach, jakich doznawał zakon ze strony rycerzy-rabusy, o wyrzuceniu *cultores de metis claustris*, co mogło pociągnąć dla mnichów *magnum gravamen*, i o wszystkim, co cudzoziemcowi wydawało się dziwne. Jest rzeczą oczywistą, że tego typu informacje nie mogły służyć obronie dóbr klasztornych. Bez nich wywód zasadniczy byłby do celów procesowych wystarczający. Wszakże pomieszczenie tyłu dygresji nadaje opisowi rumieńca życia. Dla historyka prawa nie mniej one interesujące niż podstawowa kanwa dzieła. Tej żyłce pisarskiej Piotra zawdzięczamy też pomieszczenie wywodów toponimów. Zgodnie z praktyką śre-

⁷³ *Księga henrykowska*, ks. II, § 128, s. 157.

⁷⁴ W. Uruszczak, *Władza książęca, wiece sądowe i prawo własności...*, s. 91.

⁷⁵ M. Handelsman, *Kara w najdawniejszym prawie polskim*, Warszawa 1907, s. 18-19.

⁷⁶ J. Mitkowski, *Początki klasztoru cystersów w Sulejowie*, Poznań 1949, s. IV; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój kościoła na Śląsku do końca XIV*, [w:] *Historia Śląska*, t. 2, z. 1, Kraków 1939, s. 356.

⁷⁷ S. Rospond, *Dzieje języka polskiego na Śląsku*, Wrocław 1948, s. 10.

⁷⁸ J. Falenciak, *Studia nad prawem rzymsko-kanonicznym w „Księdze henrykowskiej”*, Wrocław 1966, s. 66.

⁷⁹ W. Semkowicz, *Paleografia tacińska*, Kraków 2009, s. 387-388; W. Korta, *Średniowieczna annalistyka Śląska*, Wrocław 1966, s. 344.

dniowieczną informuje nas autor o genezie nazw miejscowości, m.in. także o wczesnym wypadku *nominis impositio*. To w związku z etymologicznymi wywodami doszło do zapisu najstarszego zdania polskiego⁸⁰.

5. ZAKOŃCZENIE

Źródłem poznania dawnego prawa Polski piastowskiej są *Księga henrykowska* i *Księga elbląska*. Pierwsza nie jest spisem prawa, lecz daje opis jego funkcjonowania, oprócz dokładnego przedstawienia rozwoju majątku klasztornego, przekazuje informacje o ówczesnym prawie do ziemi poszczególnych grup jej dzierżycieli. Z kolei *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego* tzw. *Księga elbląska* – jest spisem prywatnym dokonany przez nieznanego pisarza. *Kronika polska* Galla Anonima oraz *Kronika polska* Wincentego Kadłubka to źródła narracyjne. Kroniki te są nie tylko podstawowymi źródłami historycznymi ale również świadectwem kultury prawnej Polski piastowskiej.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła:

- Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, tłum. R. Grodecki, oprac. M. Plezia, Wrocław 2008.
Galli Anonymi Cronicae, ed. K. Maleczyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, Kraków 1952.
Księga henrykowska, wyd. R. Grodecki, Poznań-Wrocław 1949.
 Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław-Warszawa-Kraków 2008.
Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska, wyd. M. Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. XI, Kraków 1994.
Najstarszy Zwód Prawa Polskiego, wyd. i oprac. J. Matuszewski, J. Matuszewski, Łódź 1995.

Literatura:

- Balzer O., *Studium o Kadłubku*, cz. 1–2, [w:] *tegoż, Pisma pośmiertne*, t. I-II, Lwów 1934–1935.
 Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski*, t. I: do połowy XV wieku, Warszawa 1965.
 Deptuła Cz., *Galla Anonima mit genezy Polski: studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000.

SUMMARY

The source of the knowledge of the former Piast Polish law are *Liber foundationis claustrae Sanctae Marie in Heinrichow* i.e. *The Book of Henryków* and *The Book of Elbląg – The Oldest Collection of Polish Laws*. The first is not a list of rights, but gives a description of its operation, in addition to accurately present the development of the property of the monastery, gives information about the then almost to the ground each groups of her keepers. *The Book of Elbląg* is a list of private accomplished by an unknown writer. The *Chronica Polonorum* by Gallus Anonymus and *The Chronica Polonorum* by Vincentius Kadłubek are narrative sources. Chronicles are not only fundamental historical sources but also witness the Piast Polish legal culture.

SŁOWA KLUCZOWE

Kronika polska, Gall Anonim, mistrz Wincenty, Księga elbląska, Księga henrykowska, prawo zwyczajowe

⁸⁰ J. Matuszewski, *Najstarsze polskie zdanie...*, s. 79-80.

- Gallus Anonymus and his chronicle in the context of twelfth-century historiography from the perspective of the latest research*, ed. K. Stopka, Kraków 2010.
- Hube R., *Prawo polskie w wieku XIII*, [w:] tegoż, *Pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym*, t. II, Warszawa 1905, s. 371-380.
- Lis A., *Mistrz Wincenty Kadłubek – ojciec prawa w Polsce? (The master Wincenty Kadłubek – the father of law in Poland?)*, [w:] *Prawo w Europie średniowiecznej i nowożytnej*, red. A. Lis, Lublin 2011, s. 91-117.
- Matuszewski J. S., „*Per eum*” czy „*ab eo*”? : relacja „*Księgi henrykowskiej*” o Głębowicach źródłem do XIII-wiecznych stosunków społecznych, „*Sobótka*” 44(1989), nr 2, s. 185-210.
- Matuszewski J., *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne: zdanie henrykowskie i jego tło historyczne*, Wrocław-Łódź 1981.
- Sondel J., *Rola „Kroniki” Wincentego zwanego Kadłubkiem w upowszechnianiu prawa rzymskiego w średniowiecznej Polsce*, „*Zeszyty Prawnicze UKSW*” 11(2011), z. 1, s. 43-61.
- Uruszczak W., *Historia państwa i prawa polskiego*. Tom I: (966-1795), Warszawa 2010.
- Uruszczak W., *Władza książęca, wiece sądowe i prawo własności na Śląsku w XIII w. W świetle Księgi henrykowskiej*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 14(2002), z. 1, s. 83-103.
- Vetulani A., *Nowe wydanie niemieckiego zwodu prawa polskiego*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 12(1960), z. 2, s. 195-232.
- Vetulani A., *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „*Studia Źródłoznawcze*” 20(1976), s. 35-45.
- Vetulani A., *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976.

NOTA O AUTORZE

Dr Artur Lis, adiunkt w Katedrze Historii Prawa Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce KUL w Stalowej Woli.